

Φύλο και Ιστορία

Ενότητα 2: Κατασκευάζοντας το φύλο και το σώμα:
θεολογικός και επιστημονικός λόγος

Ανδρονίκη Διαλέτη

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα: Ιστορίας, Αρχαιολογίας, Κοινωνικής
Ανθρωπολογίας

Σκοποί ενότητας

Σε αυτή τη θεματική ενότητα θα εξεταστεί η παραγωγή του έμφυλου λόγου στα θεολογικά και ιατρικά κείμενα της πρώιμης νεότερης Ευρώπης. Θα εξετάσουμε το λόγο για το φύλο και το σώμα εντοπίζοντας συνέχειες και τομές με το μεσαιωνικό παρελθόν και την κλασική παράδοση και θα στοχαστούμε πάνω στη συνάρθρωση θεολογικού και επιστημονικού λόγου. Θα επιχειρήσουμε να ανιχνεύσουμε συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ της λόγιας και της λαϊκής κουλτούρας και θρησκευτικότητας ως προς την παραγωγή του λόγου για το φύλο και το σώμα. Τέλος, θα διερευνήσουμε τις επιπτώσεις που είχε ο θεολογικός και επιστημονικός έμφυλος λόγος στην καθημερινότητα των γυναικών και των ανδρών στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη.

Περιεχόμενα ενότητας 1/3

- Θεολογικός λόγος
- Επιστημονικός / ιατρικός λόγος
- Έγκλημα και τιμωρία: οι πρωτόπλαστοι ως αρχετυπικό παράδειγμα
- Οι πρωτόπλαστοι στο κίνημα της Μεταρρύθμισης
- Το ερπετό με «γυναικεία μορφή»
- Η αμαρτωλή γυναικεία φύση
- Η Θεοτόκος ως γυναικείο πρότυπο
- Το ιδεώδες της *άμεμπτης μητρότητας*
- Η Θεοτόκος ως καθημερινό πρότυπο
- Η γυναικεία επικινδυνότητα
- Μεταξύ Εύας και Παρθένου
- Οι τέσσερις ιδιοσυγκρασίες
- Η μελαγχολία ως γυναικεία «δαιμονική» ιδιότητα

Περιεχόμενα ενότητας 2/3

- Η μήτρα χωρίς σώμα
- Ο εξανθρωπισμός του εμβρύου
- Το σώμα ως μήτρα
- Ο άνδρας ως ενεργητικό «ανατομικό υποκείμενο»
- Ανατέμνοντας το γυναικείο σώμα
- Η Βιβλική παράδοση: η γυναικεία τεκνοποίηση και υποταγή ως τιμωρία
- Η γυναικεία σιωπή ως τιμωρία στον Παύλο
- Η γυναικεία σιωπή ως αρετή στον Παύλο
- Η σχολαστική παράδοση: έμφυλες συναρθρώσεις χριστιανισμού/αριστοτελισμού
- Κατ'εικόνα και καθ'ομοίωσιν;
- Το ανδρικό βλέμμα «ανακαλύπτει» τη μήτρα

Περιεχόμενα ενότητας 3/3

- Η αναγκαιότητα του γυναικείου οργασμού και τα ρευστά όρια μεταξύ ανδρικού και γυναικείου φύλου
- Το θηλυκό σώμα και το αρσενικό έμβρυο: μια πολύ στερεοτυπική σχέση
- Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

Κατασκευάζοντας το φύλο και το
σώμα:
Θεολογικός και επιστημονικός λόγος

Θεολογικός λόγος:

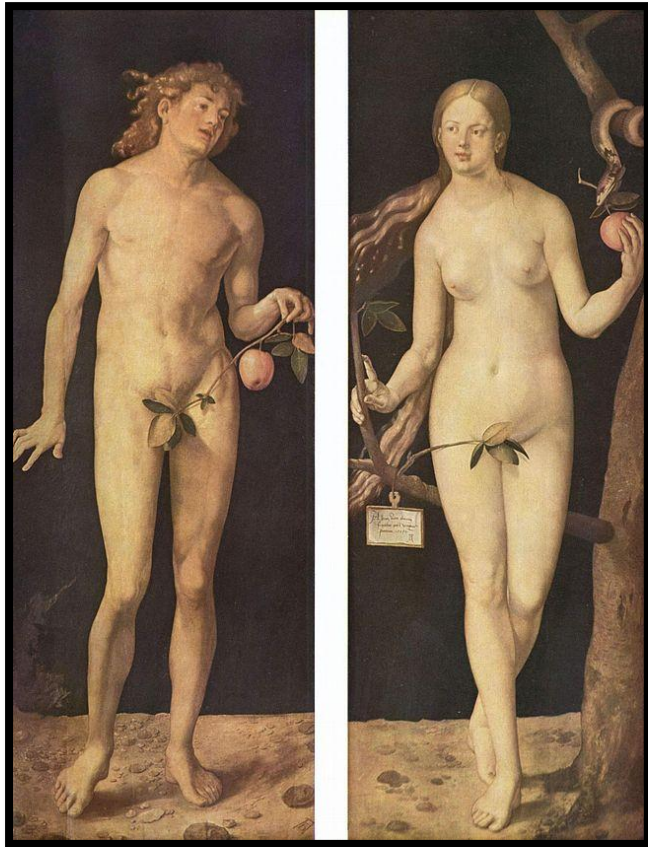
- Η Βιβλική παράδοση: Γένεση (δημιουργία, προπατορικό αμάρτημα και τιμωρία).
- Πατέρες της Εκκλησίας.
- Σχολαστικισμός.
- Η θεολογία της Μεταρρύθμισης: συνέχειες και ρήξεις.
- Εύα, Θεοτόκος, Μαγδαληνή και άλλες: γυναικεία πρότυπα και αντιπρότυπα.
- Για τη σωτηρία της ψυχής: έγγαμος βίος ή ασκητισμός;

Επιστημονικός / ιατρικός λόγος:

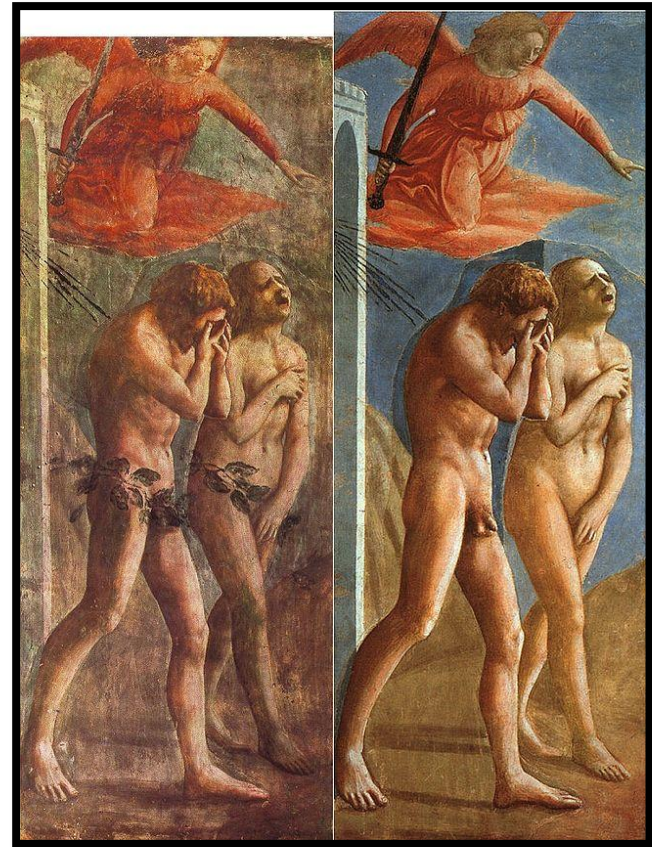
- Κλασική παράδοση και νέες «ανακαλύψεις»: αναγνώσεις του Αριστοτέλη, του Ιπποκράτη και του Γαληνού.
- Η θεωρία των σωματικών χυμών.
- Η σημασία της θερμοκρασίας.
- Η *ιδιοσυγκρασία*: έμφυλες, ταξικές και ηλικιακές ιεραρχήσεις.
- Η αναπαραγωγική διαδικασία: έμφυλες διαστάσεις της μητρότητας και πατρότητας.
- Η μήτρα χωρίς σώμα και το σώμα ως μήτρα: έμφυλες διαστάσεις της ανατομίας.
- Μήτρα: ένα «προβληματικό» όργανο.
- Η θεωρία του Thomas Laqueur και πρόσφατες κριτικές.
- Η συνάρθρωση επιστημονικού και θεολογικού λόγου: έμφυλες ταυτότητες και κοινωνικές ιεραρχήσεις.

Έγκλημα και τιμωρία: οι πρωτόπλαστοι ως αρχετυπικό παράδειγμα

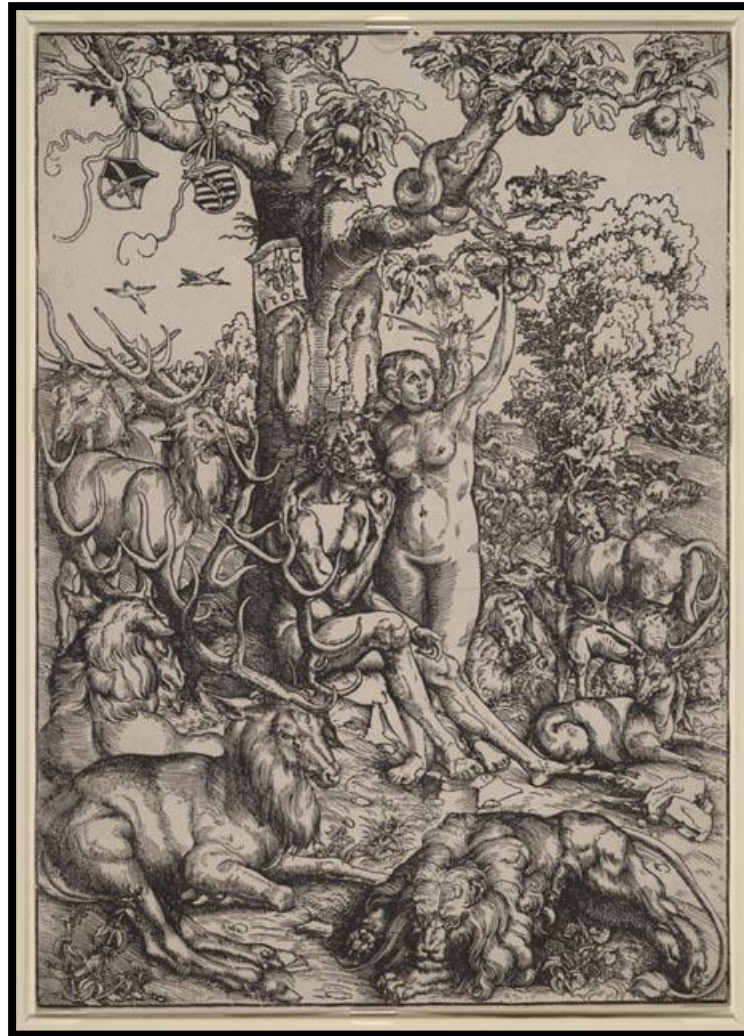
Albrecht Dürer (1507)

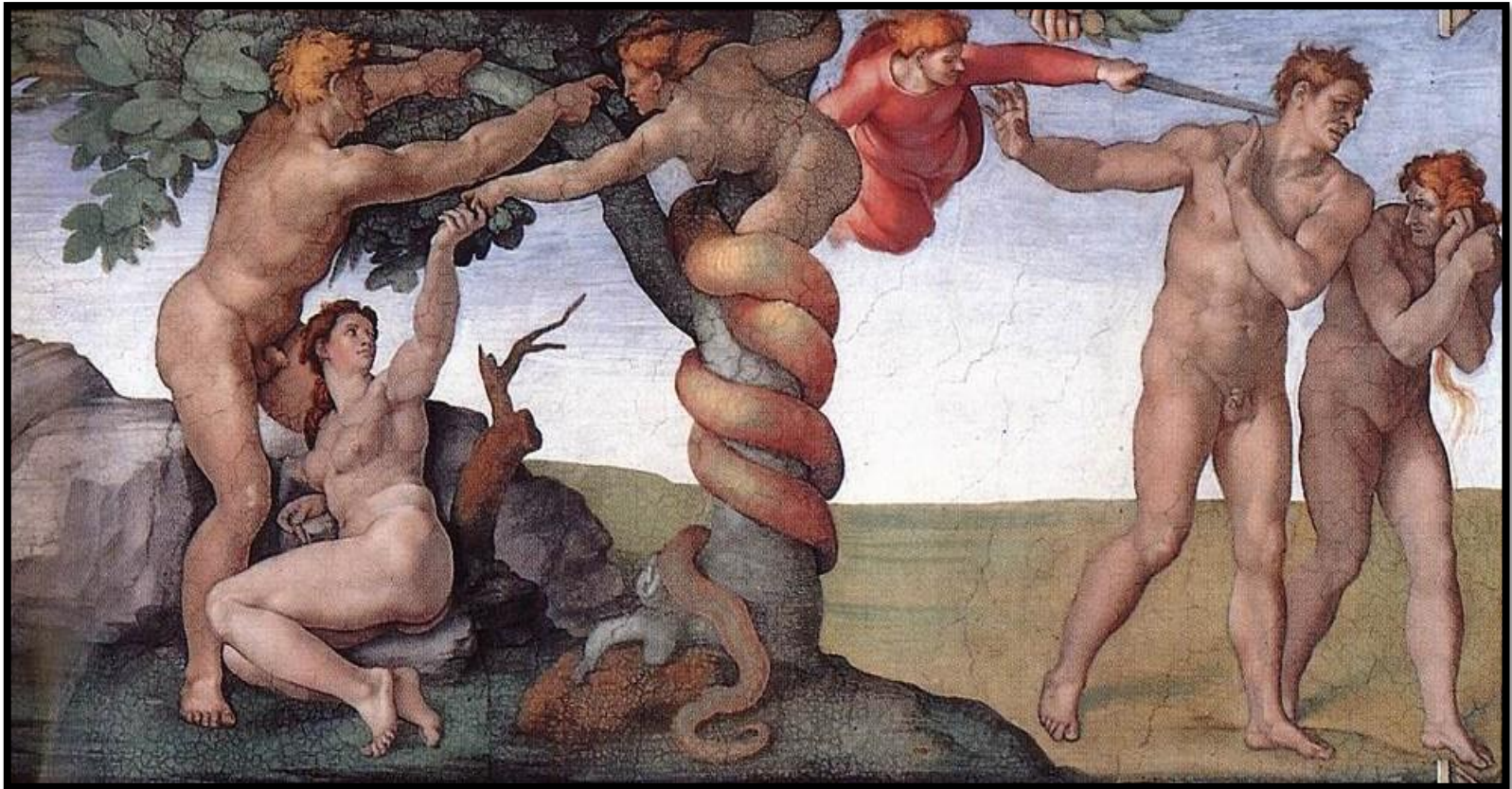
Masaccio (1425)

Οι πρωτόπλαστοι στο κίνημα της
Μεταρρύθμισης:
Lucas Cranach, Αδάμ και Εύα (1509)

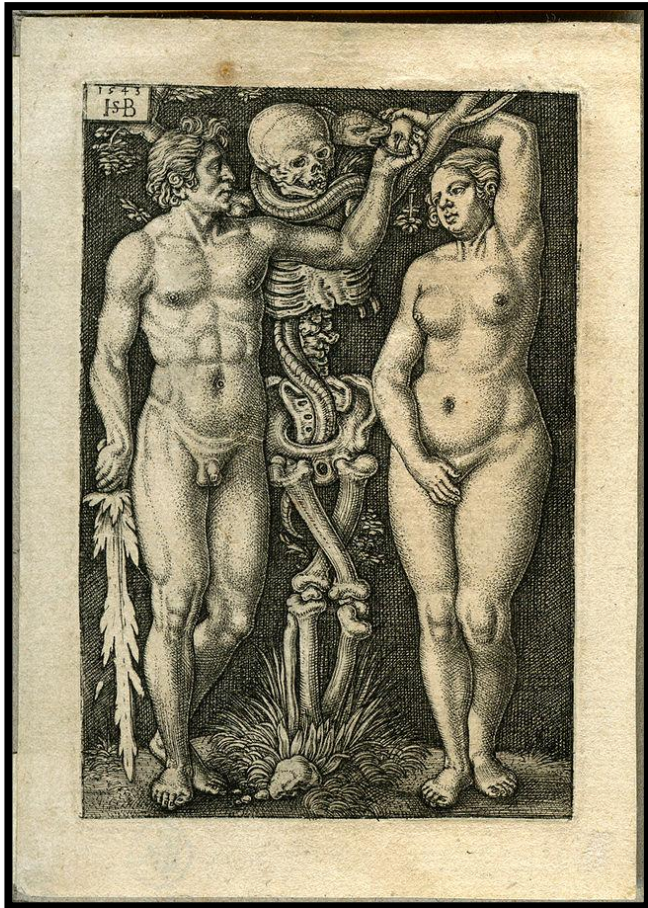

Το ερπετό με «γυναικεία μορφή»:
Μιχαήλ Άγγελος, Η πτώση των πρωτόπλαστων,
Capella Sistina (1508-1512)

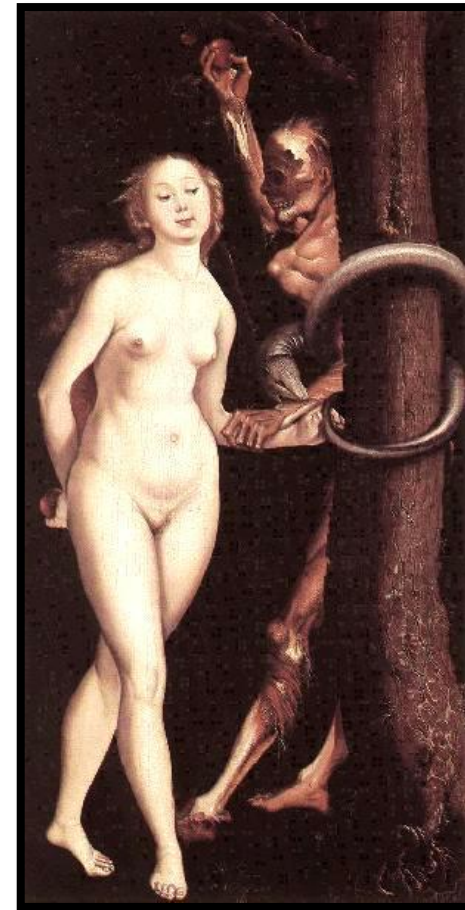

Η αμαρτωλή γυναικεία φύση:

Hans Sebald Beham, Αδάμ και Εύα (1543)

Hans Baldung, Η Εύα, το ερπετό και ο θάνατος (1510-1520)

Η Θεοτόκος ως γυναικείο πρότυπο:
Leonardo Da Vinci, Η Παρθένος των βράχων (1486)

Το ιδεώδες της άμεμπτης μητρότητας:
Ραφαήλ, Η Παρθένος με την καρδερίνα (1506)

Η Θεοτόκος ως καθημερινό πρότυπο:
Giovanni Antonio Boltraffio, Παρθένος με βρέφος
(π.1490)

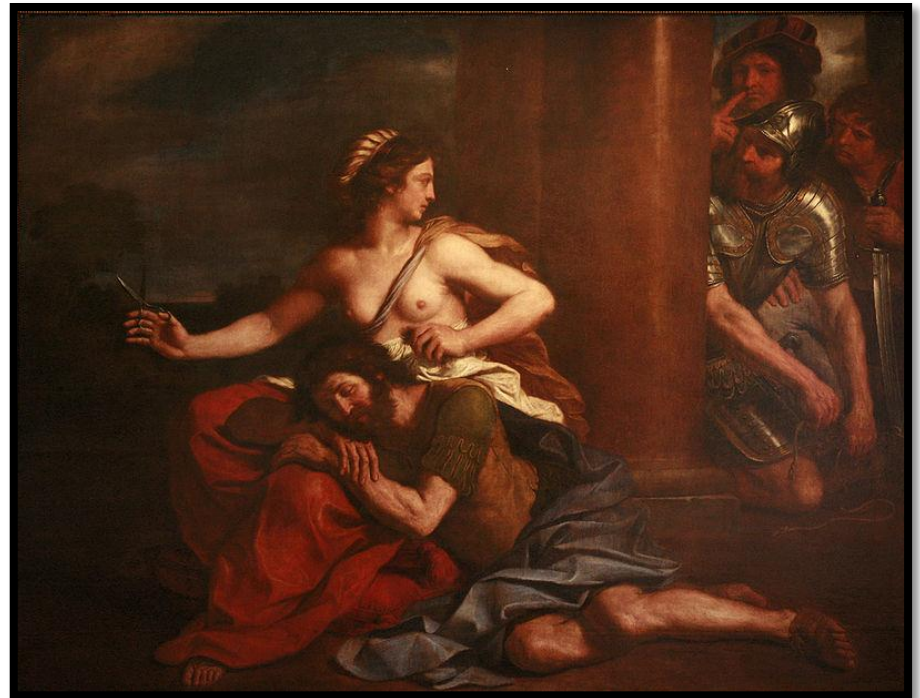

Η γυναικεία επικινδυνότητα: Σαλώμη και Δαλιδά ως «απόγονοι» της Εύας

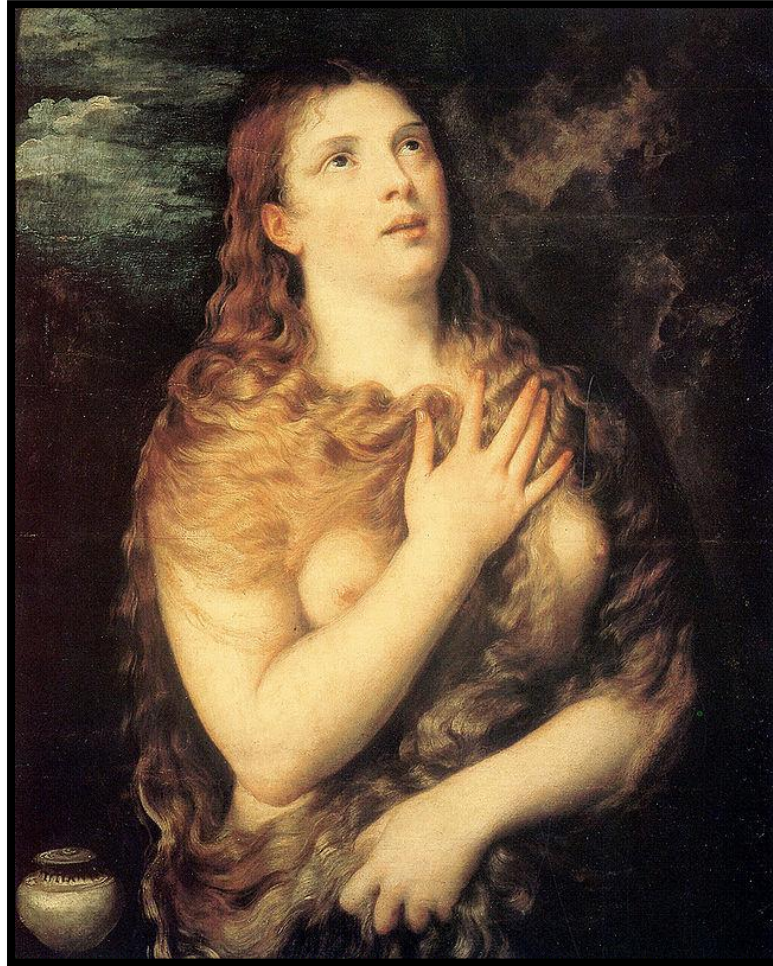
Tiziano, Σαλώμη (1515)

Guercino, Σαμψών και Δαλιδά
(1654)

Μεταξύ Εύας και Παρθένου:
Tiziano, Η μετανοημένη Μαγδαληνή (1533)

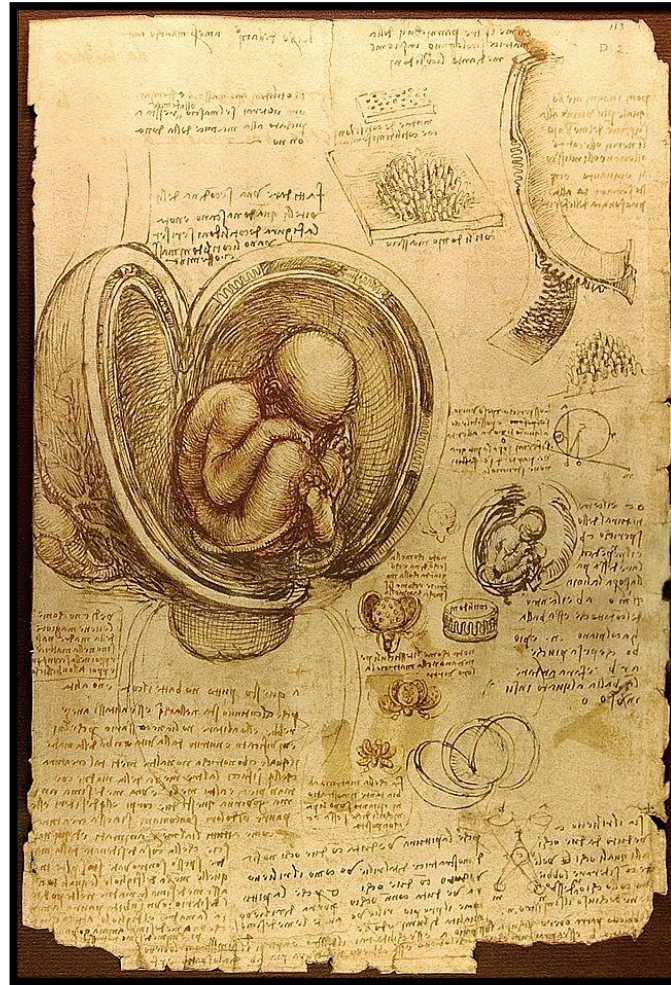
Οι τέσσερις ιδιοσυγκρασίες (Charles Le Brun, 1674, Βερσαλλίες)

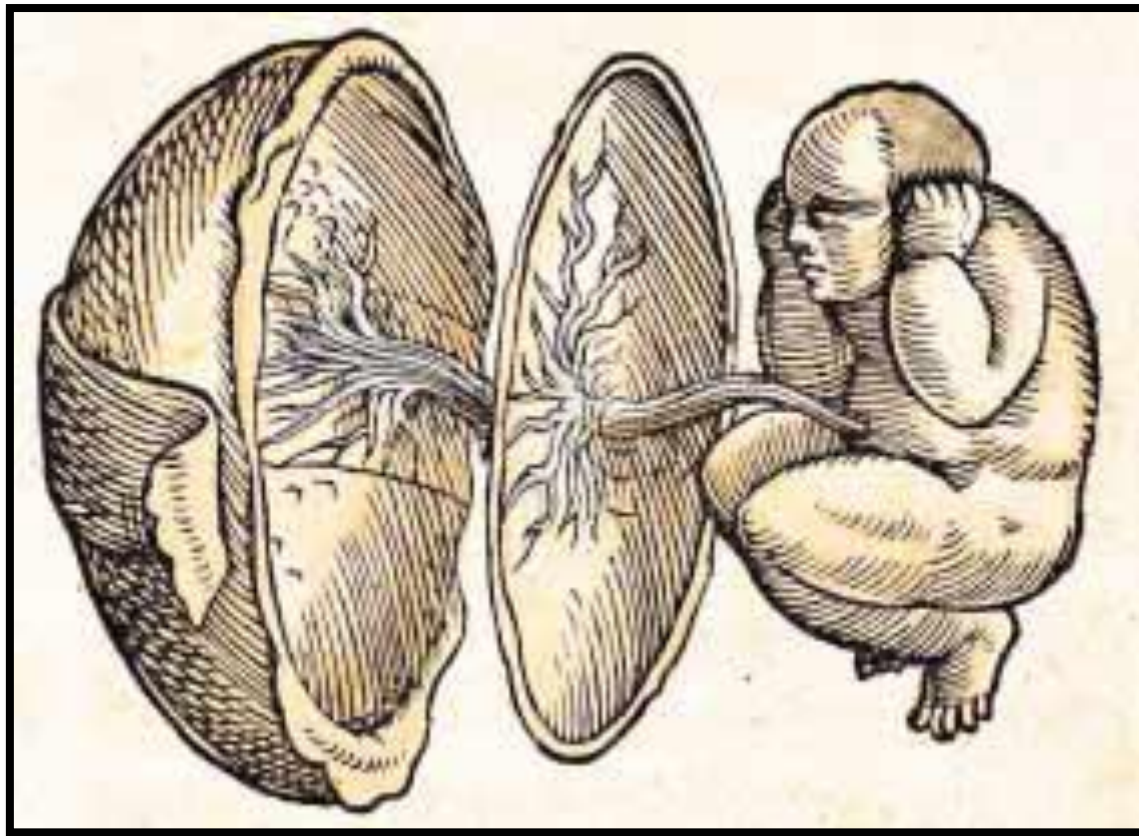
Η μελαγχολία ως γυναικεία «δαιμονική» ιδιότητα: Lucas Cranach, Μελαγχολία (1532)

Η μήτρα χωρίς σώμα: Leonardo Da Vinci, Μελέτη εμβρύου (π. 1510)

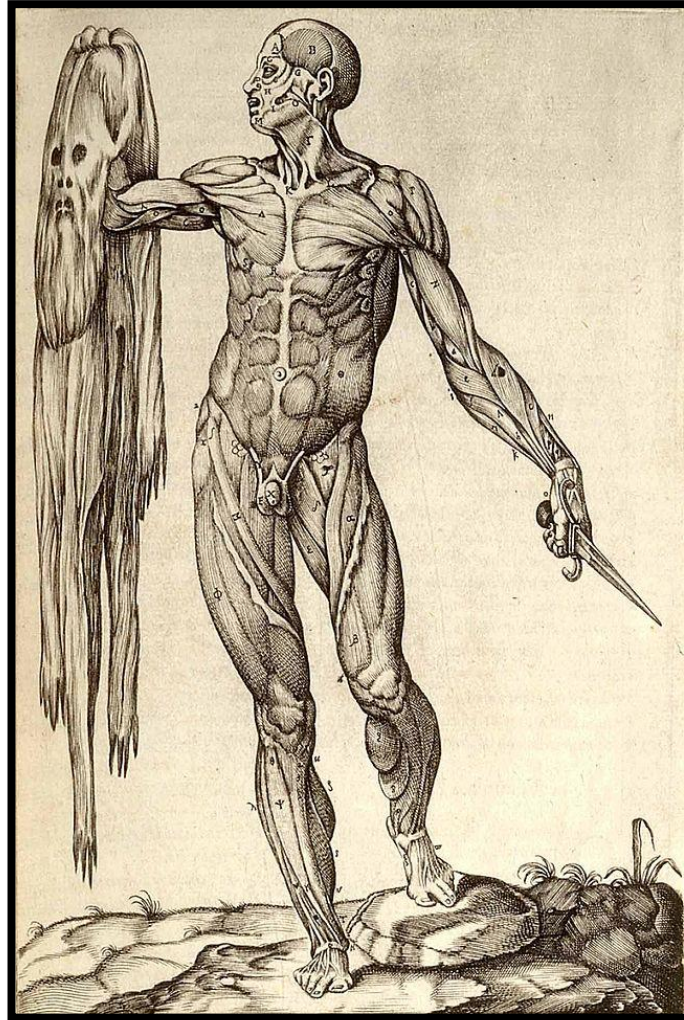
Ο εξανθρωπισμός του εμβρύου:
Jacob Rueff, Μελέτη εμβρύου (1554)

Το σώμα ως μήτρα:
Jacobo Berengario da Capri, Ανατομία γυναίκας (1535)

Ο άνδρας ως ενεργητικό «ανατομικό υποκείμενο»:
Juan Velvedere, *Anatomia del corpo umano*
(Ρώμη, 1559)

Ανατέμνοντας το γυναικείο σώμα:
Andreas Vesalius, *De humani corporis fabrica*
(Βασιλεία 1543).

Η Βιβλική παράδοση: η γυναικεία τεκνοποίηση και υποταγή ως τιμωρία

«καὶ τῇ γυναικὶ εἶπε· πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμὸν σου· ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει».

Γέν., Γ, 16-17

Η γυναικεία σιωπή ως τιμωρία στον Παύλο

«Γυνή ἐν ἡσυχία μανθανέτω ἐν πάσῃ ὑποταγῇ·
γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ επιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν
ἄνδρός, ἀλλ'εἶναι ἐν ἡσυχία. Ἄδάμ γὰρ πρῶτος
ἐπλάσθη, εἶτα Εὐὰ· καὶ Ἄδάμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ
γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε· σωθήσεται
δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ
ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης».

Προς Τιμόθεον, Α, 11-15.

Η γυναικεία σιωπή ως αρετή στον Παύλο

«Ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων, αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν· οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν. ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν· αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναιξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν».

Προς Κορινθίους, Α, 34-35.

Η σχολαστική παράδοση: έμφυλες συναρθρώσεις χριστιανισμού/αριστοτελισμού

«Ως προς την ατομική της φύση, η γυναίκα είναι ον ελαττωματικό και ατελές. Γιατί η ενεργή δύναμη του ανδρικού σπέρματος τείνει να παράγει κάτι ίδιο με τον άνδρα, τέλειο στην αρρενωπότητα του. Συνεπώς, η δημιουργία του θηλυκού είναι αποτέλεσμα είτε κάποιου μειονεκτήματος της ενεργητικής δύναμης, είτε κάποιας ακαταλληλότητας της ύλης, είτε κάποιας επίδρασης εξωγενών παραγόντων, όπως για παράδειγμα του νοτίου ανέμου που είναι υγρός, όπως παρατηρεί ο Φιλόσοφος (*Περί ζώων γενέσεως iv, 2*). Από την άλλη πλευρά, ως προς την ανθρώπινη φύση της συνολικά η γυναίκα δεν είναι ατελής αλλά βρίσκεται σε συμφωνία με το σχέδιο της φύσης, αφού προορίζεται για το καθήκον της αναπαραγωγής».

Θωμάς Ακινάτης, *Summa Theologiae*, Ia, q. 92, a.1.

Κατ'εικόνα και καθ'ομοίωσιν;

«Η γυναίκα ως σύζυγος είναι η δόξα του άνδρα, δηλαδή η ένδοξη εικόνα του, όπως προανέφερα. Διότι ο Θεός έπλασε τη γυναίκα, δηλαδή την Εύα, από τον άνδρα, και όμοια με τον άνδρα, έτσι ώστε να μπορεί να εκπροσωπεί τον άνδρα ως αντίγραφο του, ως εικόνα του. Η γυναίκα δεν είναι, ωστόσο, με την απόλυτη σημασία του όρου η εικόνα του άνδρα, όταν αναφερόμαστε στην εικόνα με την έννοια του μυαλού και του πνεύματος, μολονότι και η γυναίκα, όπως και ο άνδρας, είναι προικισμένη με έλλογη ψυχή, πνεύμα, θέληση, μνήμη και ελευθερία και μπορεί να αποκτήσει, όπως και ο άνδρας, σοφία, χάρη... κατ'εικόνα και καθ'ομοίωσιν του Θεού... Η γυναίκα όμως δημιουργήθηκε από τον άνδρα, μετά τον άνδρα, κατώτερη από τον άνδρα αλλά και παρόμοια με τον άνδρα... Για αυτό, η γυναίκα είναι ένα εξαιρετικό στολίδι για τον άνδρα, καθώς του δόθηκε όχι μόνο για να τον βοηθάει να κάνει παιδιά και να διαχειρίζεται την οικογένεια αλλά επίσης για να βρίσκεται στην κατοχή του και υπό την κυριαρχία του, στη δικαιοδοσία και εξουσία του. Διότι η δικαιοδοσία του άνδρα επεκτείνεται όχι μόνο στα άψυχα πράγματα και τα άγρια ζώα αλλά και στα λογικά όντα, δηλαδή τις γυναίκες και συζύγους».

Cornelius a Lapide, *In Omnes divi Pauli epistolas commentaria* (Παρίσι 1638), σ. 284-5.

Το ανδρικό βλέμμα «ανακαλύπτει» τη μήτρα:

«... είναι άλλοτε μικρή, σε συμφωνία με την ηλικία και το μέγεθος του σώματος στο οποίο είναι τοποθετημένη, και άλλοτε μεγάλη· και είναι άλλοτε πρησμένη με έμμηνη ρύση και άλλοτε ισχνή... και άλλοτε είναι μαζεμένη και ζαρωμένη, πυκνή και πηκτή σαν να είναι ένα χυμώδες όργανο... άλλοτε είναι γεμάτη με έμβρυο και πλακούντα και άλλοτε είναι άδεια... άλλοτε είναι σκληρή και άλλοτε μαλακή και απαλή, άλλοτε είναι κλειστή και άλλοτε ανοικτή...».

Jacopo Berengario da Capri, *Capri commentaria cum amplissimis additionibus super Anatomia Mundini* (Μπολόνια 1521), σ. 226ν.

Η αναγκαιότητα του γυναικείου οργασμού και τα ρευστά όρια μεταξύ ανδρικού και γυναικείου φύλου

«Εσείς που στα χέρια σας κρατάτε τον μόχθο των ανατομικών αυτών μελετών, τις οποίες εκπόνησα, μάθετε ότι, χωρίς το έπαρμα αυτό [δηλαδή την κλειτορίδα], που σας περιέγραψα πιστά προηγουμένως, οι γυναίκες δεν θα ένιωθαν απόλαυση από τα αφροδίσια χάρδια ούτε θα συλλάμβαναν το έμβρυο. Τούτο είναι αλήθεια αξιοσημείωτο: στις γυναίκες αναπτύσσονται οι όρχεις, έτσι ώστε να είναι ικανές να παράγουν σπέρμα. Πράγματι, και εγώ ο ίδιος έχω παραστεί μάρτυρας στο εξής: σε ανατομία θηλυκών όρχεων μερικές φορές ανακάλυψα σπέρμα, λευκό και πυκνό και άριστα παρασκευασμένο, όπως παραδέχθηκαν ομόφωνα όλοι οι θεατές».

Matteo Realdo Colombo, *De re anatomica* (Βενετία 1559) [Thomas Laqueur, *Κατασκευάζοντας το φύλο: σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόυντ*, μτφ. Πελαγία Μαρκέτου, Εκδόσεις Πολύτροπον, Αθήνα 1990, σ. 112].

Το θηλυκό σώμα και το αρσενικό έμβρυο: μια πολύ στερεοτυπική σχέση

«Μίλησε τότε για τις γυναίκες που πεθαίνουν στη γέννα, με το έμβρυο [*criatura*] ζωντανό στην κοιλιά τους. Και με σκληρότητα αποδοκίμασε αυτούς τους ανθρώπους που εξαιτίας αυτού τις θάβουν· και είπε ότι αυτό είναι μεγάλη αμαρτία. Μίλησε για μια γυναίκα στην Πίζα... που πέθανε στη γέννα και είχε ένα ζωντανό έμβρυο στην κοιλιά της, και έτσι την άνοιξε [*isparare*]. Και είπε: έστειλα να φωνάξουν τέσσερις γιατρούς και μαίες και τους πλήρωσα καλά. Και με αυτόν τον τρόπο την ανοίξαμε και βγάλαμε το αγόρι από την κοιλιά της, και αυτός ήταν ζωντανός, και τον βαπτίσαμε και η ψυχή του σώθηκε...».

Από το κήρυγμα του δομινικανού μοναχού Giordano της Pisa τον Απρίλιο του 1305 [Katherine Park, *Secrets of Women: Gender, Generation, and the Origins of Human Dissection*, Zone Books, Νέα Υόρκη 2010, σ. 64-65· η υπογράμμιση δική μου].

Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

- Thomas Laqueur, *Κατασκευάζοντας το φύλο: σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ*, μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου, Πολύτροπον, Αθήνα 2003.
- Patricia Crawford, «Η σεξουαλική γνώση στην Αγγλία, 1500-1750», στο Roy Porter-Mikulas Teich (επιμ.), *Σεξουαλικότητα, γνώση και επιστήμη: ιστορία στάσεων και αντιλήψεων για τη σεξουαλικότητα*, μτφρ. Ελένη Παγκάλια, Πολύτροπον, Αθήνα 2008, σ. 83-104.
- Katharine Park, *The Secrets of Women: Gender, Generation, and the Origins of Human Dissection*, Zone Books, Νέα Υόρκη 2006.
- Merry Wiesner Hanks, *Christianity and Sexuality in the Early Modern World: Regulating Desire, Reforming Practice*, Routledge, Λονδίνο 1999.
- Ian Maclean, *The Renaissance Notion of Woman: A Study in the Fortunes of Scholasticism and Medical Science in European Intellectual Life*, Cambridge University Press, Cambridge 1983.
- Barbara Duden, *Disembodying Women: Perspectives on Pregnancy and the Unborn*, Harvard University Press, Cambridge Mass. 1993.

Τέλος Ενότητας

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση, Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Φωτογραφίες

Τα εν λόγω έργα αποτελούν Κοινό Κτήμα (public domain) και έχουν ανακτηθεί από το project Wikimedia Commons http://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page